VASTAUS LAUSUNTOPYYNTÖÖN KOSKIEN LAPSEN HUOLTOA JA TAPAAMIS-OIKEUTTA KOSKEVAN LAINSÄÄDÄNNÖN UUDISTAMISTA 25.4.2016

OTT, VT Anja Hannuniemi

Vastaus perustuu artikkelimuotoiseen väitöskirjaani otsikolla ”Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoriidoissa. Oikeussosiologinen tutkimus”, jossa osoitan empiirisen tutkimuksen tilastollisesti merkitsevien taulukoiden avulla seuraavat Suomessa käytäviin huoltoriitoihin yleistettävät tulokset:

1) Huoltoriitojen asianosaisten psykiatrinen sairastavuus on yleensä kaksinkertainen (**40 %**) normaaliväestöön (20 %) verrattuna, mutta yli viisi vuotta kestävissä kiistoissa sairastavuus on vielä tätä suurempi, 2,5─3-kertainen.
2) Asianosaisia, joilla on jokin häiriö, on yhtä paljon naisissa kuin miehissä, mutta naisilla on paljon enemmän vakavia häiriöitä (mielisairauksia, persoonallisuushäiriöitä) ja mielialahäiriöitä kuin miehillä, kun taas miehillä on enemmän päihdeongelmia kuin naisilla.
3) Vieraannuttavasti käyttäytyvistä naisista 32 prosentilla on diagnosoitu häiriö alle viisi vuotta kestäneissä kiistoissa, yli viisi vuotta kestäneissä häiriö on 52 prosentilla.
4) Vieraannuttamistapauksia on alle 2 vuotta kestäneistä kiistoista 75 prosenttia, 2-5 vuotta kestäneistä 86 prosenttia ja vähintään viisi vuotta kestäneistä kiistoista 88 prosenttia.
5) Kiistojen kestettyä neljä vuotta käytännöllisesti katsoen kaikki perheet ovat lastensuojelun asiakkaita, sitä lyhyemmissä kiistoissa noin puolet.
6) Lasten psyykkinen kunto heikkenee selvästi 2-3 vuoden kuluttua erosta tai tapaamisten loppumisesta; joskus sijoitusta edellyttävä kriisiytyminen tapahtuu paljon tätä myöhemmin.
7) Neljännes huoltoriitojen kohteena olevista lapsista otetaan jossain vaiheessa huostaan tai sijoitetaan avohuollon tukitoimin.[1] Lapset otetaan pois nimenomaan vieraannuttavilta, toisen vanhemman tapaamisia estäviltä vanhemmilta, valtaosin äideiltä. Tämä tapahtuu usein niin myöhään, että lapsia ei voida sijoittaa etävanhemman/ isän luo.
8) Vieraannuttajat ovat usein työttömiä ja työkyvyttömiä. Jos toinen vanhemmista on työelämässä ja toinen työtön, työtön osapuoli on aina se, joka aiheuttaa riidan. Huomattavat sanktiot tulisi asettaa työttömälle osapuolelle mm. epäämällä maksuton oikeudenkäynti ensimmäisen oikeusjutun jälkeen. Sellaista uudistusta ei kuitenkaan voida tehdä muuten kuin ottamalla käyttöön pakolliset persoonallisuustestit, joiden avulla ensimmäisestä prosessista tehdään niin perusteellinen, että tarve jatkoprosesseihin jää minimaaliseksi.
9) Oikeuskäytännössä yleinen kuvitelma vanhempien tasapuolisesta keskinäisestä riidasta ei saa tukea tutkimuksesta: ei ole yhtään tapausta, jonka aiheuttamiseen vanhemmat olisivat osallistuneet tasaväkisellä panoksella. Yleisimmin vieraannuttaja aiheuttaa riidan yksin. Noin 20 prosenttia tapauksista on hybridejä, joissa toinen myötävaikuttaa omilla virheillään ja ongelmillaan toisen aiheuttaman riidan eskaloitumiseen, mutta silloinkin viime mainittu on päävastuussa. On vain yksi lähes tasaväkiseksi katsottu riitatapaus.

[1] Tieto 25 prosenttia lapsista sijoittamisesta ei perustu tilastollisesti merkitsevään taulukkoon, joten sitä ei voida pitää virallisesti yleistettävänä. Kun kuitenkin moninkertaisia huoltoriitoja koskevassa Optulan tutkimuksessa 42 prosenttia asianosaisperheistä oli prosessin aikana lastensuojelun asiakkaita, niin jos Optula olisi ulottanut tarkastelunsa pidemmälle ajanjaksolle ja myös ao. perheistä tehtyihin lasten sijoituksiin kuten väitöskirjassani, Optulan tulokset olisivat todennäköisesti vastanneet tutkimukseni tuloksia. Samaan suuntaan osoittaa myös viittaamani Stakesin tutkimus (Heino), jonka mukaan 2/3 lastensuojelulasten vanhemmista on eronnut.

Tulokset tarkoittavat, että jos huoltoriitojen kestoa tahdotaan lyhentää, niin on estettävä vieraannuttaminen, josta suurimmassa osassa kiistoja on kysymys. Vieraannuttamisen lopettaminen edellyttää yleensä pakkokeinojen ─ tapaamisten täytäntöönpanon ja lähihuoltajan vaihdoksen ─ käyttämistä; sovittelu, suostuttelu ym. pehmeät keinot eivät auta. Jotta osataan valita oikea henkilö eli vanhemmista terveempi lähivanhemmaksi, tulee luoda vanhempien pakollisen psykiatrisen arvioinnin järjestelmä. Kiistojen ajoissa lopettamiseksi on myös tärkeää korjata voimaepätasapaino vanhempien väliltä asettamalla huomattavasti nykyistä kovemmat sanktiot riidan aiheuttajalle. Tuomareita olisi jatkokoulutettava pitkään ja tehokkaasti ymmärtämään mm. voimaepätasapainon merkitys.

2. Lapsen tapaamisoikeus

2.1. Vuoroasumisjärjestely

Vieraannuttamistapauksissa vuoroasumisjärjestely ei ole hyvä ratkaisu, koska se antaa vieraannuttajalle liikaa aikaa lapsen manipulointiin. Usein hän ei osaa sopia mistään toisen vanhemman kanssa ja kiristää lapsen varusteilla eli ei anna lapsen viedä luonaan olevia vaatteita ja harrastusvälineitä toisen vanhemman luo, ja voi toisaalta varastaa tai hävittää toiselta vanhemmalta tulleita varusteita.[2] Vuoroasuminen ei siten toimi vieraannuttamistapauksissa ja järjestely purkautuu yleensä 2-3 vuodessa vieraannuttajan yksinhuolloksi ja pitkälti rajoitetuiksi etävanhemman tapaamisiksi. Tulisikin harkita lakiin kieltoa, jonka mukaan selvissä vieraannuttamistapauksissa ei saa päättää vuoroviikkoasumisesta, vaan antaa yksinhuolto torjutulle vanhemmalle ja rajoittaa vieraannuttavan vanhemman tapaamiset joka toiseen viikonloppuun tai ─ jos lasten manipulointia ei muuten saada estetyksi ─ järjestää tälle valvotut tapaamiset.

Silloin kun vuoroasuminen on toimiva ratkaisu, niin jos vanhemmat asuvat eri kunnissa, kumpikin on saattanut pitää alle kouluikäistä lasta asuntonsa lähellä sijaitsevassa päiväkodissa. Järjestely purkautuu kuitenkin lapsen aloittaessa koulun, jolloin pitää valita, kumman luota käsin lapsi käy koulua. Onkin kohtuutonta edellyttää lapsen käyvän joka toinen viikko koulua tuolla ja joka toinen viikko täällä, joten kouluikäisen lapsen vuoroasumisesta pitäisi päättää vain silloin, kun lapsi voi käydä samaa koulua kummankin vanhemman luota niin, että koulumatka ei muodostu liian pitkäksi tai hankalaksi kummastakaan kodista käsin.

Mikäli tällaista rajoitusta harkitaan lakiin, niin tulee toisaalta pyrkiä estämään sellaiset menettelyt, joilla lapsi siirretään vuoroasumisen ja muutenkin toisen vanhemman ulottumattomiin kauas muuttamalla. Viittaan tältä osin kohtaan 2.4. b), kaavailemaani ”maansisäiseen Haagin sopimukseen”, jonka avulla estettäisiin lapsen siirtäminen muualle Suomeen pois siihenastisesta kodistaan tai kotipaikastaan vastoin toisen vanhemman tahtoa. Lähivanhempana pitäisi yleensä suosia sitä, joka jää asumaan lapsen päiväkodin, koulun, kavereiden ja sukulaisten lähelle ja tässäkin noudattaa periaatetta, että toisen vanhemman oikeuksien polkeminen ja riidan aiheuttaminen sanktioidaan lähihuollon menettämisellä.

[2] Yleisesti katsotaan, että vuoroasumisen onnistuminen edellyttää yhteistoimintaa vanhempien välillä ja vähintään haitanteosta pidättäytymistä toista vanhempaa vastaan. Haitantekoa on luonnollisesti myös toisen vanhemman arvosteleminen ja mustamaalaaminen lapsille, minkä vuoksi jo viranomaisten noudattamalta yleiseltä näkökannalta katsoen vuoroasumiseen ei pitäisi ryhtyä vieraannuttamistapauksissa. Ongelmana on kuitenkin, että tuomioistuimet eivät tunnista vieraannuttamista, eivätkä osaa adekvaatisti toimia silloinkaan, kun vuoroasuminen lähtee purkaantumaan. Säännönmukaisesti tehdään tuolloin lasten kannalta tuhoisa ratkaisu määräämällä lasten asuminen vieraannuttajalle ja kaventamalla terveemmän vanhemman tapaamiset minimiin, minkä jälkeen vieraannuttaja estää myös ne tapaamiset.

Jos lapsi voi molempien vanhempien luota käydä koulua em. edellytyksin, niin kunnan tulisi järjestää koulukyyti kummankin luota. Kun lapsen tulisi käydä kummankin luota samaa koulua, ei juuri pitäisi tulla eteen tilannetta, että vanhemmat asuisivat eri kuntien alueella. Jos näin tapahtuisi esimerkiksi päiväkoti-ikäiselle lapselle, terveyskeskuspalveluita voi nykyään saada myös muussa kuin kotikunnassa, ainakin akuuttia hoitoa, mutta lapsen oikeudesta hoitoon muussa kuin virallisessa kotikunnassa olisi hyvä selvyyden vuoksi säätää laissa. Lapsilisä voitaisiin jakaa ja määrätä aiempaa joustavammin myös sille, joka ei ole virallinen lähivanhempi.

En kuitenkaan katso, että järjestelmää tulisi muilla tavoin muuttaa nykyiseen verrattuna: *Vain toisen vanhemman koti tulisi jatkossakin merkitä lapsen asuinpaikaksi*, koska toisenlainen määräys voisi johtaa siihen, että vieraannuttavan tms. aggressiivisesti käyttäytyvän vanhemman väärin perustein haltuunsa ottamaa lasta ei kyettäisi täytäntöönpanon avulla palauttamaan lasta kohtaan asiallisesti käyttäytyvän vanhemman luo. Paitsi lapsen suojelua, säännös yhdestä virallisesta asuinpaikasta tarkoittaisi myös sitä, että vain lähivanhempi saisi asumis- ym. tukia lapsen perusteella. Olisi liian byrokraattista ja tulisi liian kalliiksi valtiolle ja kunnille, jos kaikkia tukia alettaisiin maksaa molemmille vanhemmille. Etävanhempien verovähennysoikeutta tulisi sen sijaan kehittää lapsen aiheuttamien kulujen kattamiseksi. Tosin nykyisessä taloustilanteessa se tuskin onnistuu.

Uudistusten toteuttaminen tulisi todennäköisesti jonkin verran lisäämään isien määrää lähihuoltajina. Se muodostaisi ongelman yhteiskunnan työnjaon kannalta, koska tähän asti äitien oletetaan toimivan lähivanhempina ja osan heistä toimeentulo on ollut sen varassa, että he saavat lapsista maksettavat sosiaalipoliittiset edut. Tulisi luoda järjestelmä, jossa kaikkia etuja ei äideiltä riistettäisi, vaikka lapsen asuminen määrättäisiin virallisesti isän luo. Yksi mahdollisuus olisi erityisesti vuoroasumisen tms. laajan tapaamisoikeuden yhteydessä lapsilisän jakaminen tai maksaminen äidille riippumatta isän lähivanhemmuudesta. Tällöin tehtävässä vanhempien tuloja ja lapseen liittyviä etuja ja menoja koskevassa laskelmassa voitaisiin huomioida esimerkiksi, että se vanhemmista, jonka luona lapsi ei virallisesti asu, ei voi saada asumistukea lapsen osalta.

Ehdotukseni on siten lähellä Ruotsin mallia kuitenkin niin, että *erimielisyyden sattuessa lapsilisän maksaminen äidille ei olisi automaatio*, vaan päätös edellyttäisi em. laskelmaan perustuvaa oikeuden harkintaa. On nimittäin paljon tapauksia, joissa äiti on huomattavan hyvissä varoissa isään verrattuna ja pahimmillaan sen vuoksi, että hän on vuosia kestävällä ajojahdilla tuhonnut isän terveyden ja talouden sekä saanut manipuloimalla lasten lisäksi viranomaisia ja pesänjakajaa myös osituksen yhteydessä etuja, jotka eivät hänelle välttämättä kuulu. Jotta lapsilisän osalta vältyttäisiin tältä, siitä päättämisen tulisi muodostaa osa lapsen elatukseen liittyvää kokonaisarviointia, mistä syystä päätös tulisi tehdä tuomioistuimessa eikä KELA:ssa. Punninnan yhteydessä voitaisiin ottaa selvää myös siitä, käyttääkö äiti lapsilisät todella lapsen menoihin, eikä pelkästään omiin menoihinsa.[3] Ts. lapsilisän nykynormeista poikkeavien jakosääntöjen soveltaminen edellyttäisi äidiltä lapsen konkreettisen edun mukaista toimintaa ja asiallista suhtautumista toiseen vanhempaan.

[3] Vieraannuttaville äideille on tyypillistä käyttää sekä miestä että lapsia taloudellisesti hyväkseen. On useita julkisuudessakin esiteltyjä tapauksia, joissa he ovat kavaltaneet satojatuhansia euroja lapsen perintörahoja käyttäen ne omiin tarkoituksiinsa. Väitöskirjan empiirisessä aineistossa on tästä myös esimerkkejä. Järjestelmä ei saisi kannustaa äitejä tuhlaamaan lapsilisiä tms. lapsen kautta tulevia varoja lasta hyödyttämättömiin tarkoituksiin. Jos sellainen tendenssi havaittaisiin, lapsilisien jakamiseen ei pitäisi ryhtyä.

Mikäli vanhempien tuloerot ovat suuret, voitaisiin isä määrätä maksamaan äidille lapsesta elatusapua, vaikka lapsi asuisi virallisesti isän osoitteessa, mutta äidillä olisi vuoroasuminen tai laajat tapaamisoikeudet. Tämäkin järjestely edellyttäisi äidiltä lapsen edun mukaista rahan käyttöä ja vieraannuttamistoimenpiteistä pidättymistä.[4] Muuten järjestely ei olennaisesti poikkeaisi nykytilanteesta, koska tälläkin hetkellä isät käytännössä elättävät myös entisiä vaimojaan lapsille maksettavien elatusapujen muodossa. ´

”Oikeaa” puolison elatusapua määrätään tuomioistuimissa maksettavaksi kotiäideille ja –rouville vain muutaman vuoden siirtymäkauden ajan, minkä kuluessa edellytetään entisen vaimon hankkivan ammatin voidakseen elättää itsensä, ja puolison elatusavun euromäärät ovat vaatimattomia. Ehdotuksessa on kollektiivisella tasolla kysymys samantyyppisestä asiasta, siirtymäkauden järjestelyistä. Viime vuosina on valtion taholta yritetty puuttua mm. kotihoidontuella pitkään kotona oleilevien naisten tilanteeseen patistamalla heitä aktivoitumaan työmarkkinoille ja suitsittu passiivisuutta myös pyrkimällä eroon subjektiivisesta päivähoito-oikeudesta silloin, kun vanhempi/-mat ovat kotona.

Ehdotus on linjassa näiden pyrkimysten kanssa, jos lähdetään siitä, että äideille ei kompensoitaisi kokonaan lapsen lähihuollon menettämisen aiheuttamaa vajausta, vaan tähdättäisiin alimpaan jossain määrin kohtuulliseen korvaukseen. Lisäksi voitaisiin edellyttää, että joka toisella viikolla tms. aikana, kun lapset ovat isänsä luona, äidit hankkisivat koulutusta, kehittäisivät ammatillista osaamistaan tai työskentelisivät osa-aikaisesti tullakseen paremmin toimeen. Tosin viime mainitut eronneille kotiäideille esitettävät vaatimukset edellyttäisivät muillekin kuin eronneille esitettäviä vastaavia vaatimuksia ja riippuisivat siten työvoimahallinnon toimenpiteistä.

2.2. Säännökset tuetuista ja valvotuista tapaamisista

Olen 2007 artikkelissa s. 90-91 selostanut sitä, kuinka lähivanhemmat käyttävät järjestelmää portaittaisesta tapaamisten laajentamisesta väärin siten, että valvonnan loppuessa tai viimeistään yön yli tapaamisiin siirryttäessä he estävät ne taas. Kun etävanhempi joutuu sitten nostamaan uuden täytäntöönpanokanteen, määrätään uudestaan portaittaisesta tapaamisten lisäämisestä, kunnes normaaleihin tapaamisiin siirtymisen vaiheessa lähivanhempi lopettaa ne taas, jne. Näin ei koskaan päästä valvonnasta eroon, vaikka etävanhemmassa ei ole mitään vikaa. Portaittaisuus on alunperin kehitetty niitä tapauksia varten, joissa tapaaja on lapsille täysin tai lähes vieras, eikä sitä tulisi sen vuoksi koskaan käyttää silloin, kun etävanhempi on ennestään lapsille tuttu, eli valtaosassa tapauksia.

Väitöskirjan s. 128-129: ”Lapsenhuoltolakiin tulisi saada säännös perusteista, joiden nojalla voidaan määrätä valvotuista tapaamisista, *vain sellaisissa tapauksissa, joissa* ***lasten turvallisuus*** *sitä edellyttää*. Nykyinen tilanne, jossa tapaamisia määrätään valvotuiksi pelkästään lähivanhemman niin vaatiessa, on ihmis- ja perusoikeuksien vastainen.[5] Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan mu-

[4] Kriteeri liittyy siihen periaatteeseen, että vieraannuttavasti käyttäytyvälle vanhemmalle tulisi asettaa kaikki mahdolliset sanktiot vieraannuttamisen lopettamiseksi. Sanktiona tulisi käyttää myös taloudellisten etujen menettämistä.
[5] Vuoden 2007 artikkelin luvussa 10 olen selostanut, kuinka tuomioistuimet suostuvat näihin lähivanhemman vaatimuksiin kuvitellen, että tämä sitä kautta vähitellen hyväksyisi valvomattomat tapaamiset. Kun vieraannuttajat ovat kompromissikyvyttömiä, järjestely ei yleensä auta mitään, vaan vieraannuttajat käyttävät sitä pelkästään hyväkseen tapaamisten estämiseksi ja vaikeuttamiseksi.

kaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Nimenomaan kunnioitus henkilön perhe-elämää kohtaan häviää, kun hänet alistetaan valvotuille tapaamisille, jotka sellaisenaan langettavat epäilyksen varjon hänen kyvylleen hoitaa lapsiaan. Myös lasten perhe-elämään puututaan lapsen edun vastaisella tavalla, koska valvonta tuottaa tapaamisiin keinotekoisuutta ja teennäisyyttä, jotka kotioloista puuttuvat, eivätkä lapset pitkällä aikavälillä viihdy niissä. Lasten ja tapaajan perhe-elämää rajoitetaan valvotuilla tapaamisilla myös siten, että esim. sisarukset, isovanhemmat ja muut sukulaiset eivät niiden yhteydessä voi yleensä tavata lapsia. Monet mukavat perhe-elämään normaalisti kuuluvat asiat, esimerkiksi ulkona leikkiminen tai pelaaminen, jäävät valvotuissa oloissa niin ikään toteutumatta.

Suomen laissa valvottuja tapaamisia koskevan sääntelyn puutteen ei tulisi johtaa siihen, että valvonta määrätään mistä tahansa syistä, koska EIS 8 (2):n mukaan valvonnan pitää lain sallinnan lisäksi olla välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden vuoksi jne. Näitä 2 kohdassa lueteltuja syitä ei ole käsillä perusteettoman valvonnan tapauksissa, joten nykyinen tilanne on ihmisoikeuksia loukkaava. *Jacobs* ja *White* ovat EIT:n käytännöstä poimineet tapaamisten estämisen perusteina lapsen moraalin ja terveyden, mukaan lukien psykologisen hyvinvoinnin, vaarantumisen ja rikoksen estämisen.”

Lapsen psykologiseen hyvinvointiin ei tulisi viitata valvottuja tapaamisia koskevassa säännöksessä, koska vieraannuttava vanhempi voisi käyttää sitä omiin tarkoituksiinsa. Sen sijaan voitaisiin vedota objektiivisesti havaittavissa olevaan lapsen turvallisuuden, moraalin tai terveyden vaarantumiseen ja pyrkimykseen estää rikos. Tuetuista tapaamisista olisi hyvä saada lakiin myös erillinen säännös, jossa tuetun tapaamisen edellytyksenä mainittaisiin vanhemman vammasta, sairaudesta tai elämäntilanteesta johtuva avuttomuus, muuten vajavainen kyky hoitaa lasta taikka luonapitoon soveltuvan asunnon puuttuminen.

Molemmissa säännöksissä tulisi määrätä, että muilla perusteilla ei valvottuja tai tuettuja tapaamisia voida määrätä. Nimenomaan pitäisi kieltää valvottujen tai tuettujen tapaamisten käyttö pelkästään lähivanhemman vaatimukseen nojautuen, jos em. perusteita ei ole. Portaittaiset tapaamisten laajentamiset, jotka toimivat vieraannuttajan lyhytnäköisten intressien hyväksi, tulisi myös kieltää niitä tapauksia lukuun ottamatta, joissa vanhempi on lapselle todella vieras. Sen sijaan pitäisi määrätä heti niin voimakkaat sanktiot, että tapaamiset varmasti toteutuvat alkuperäisen sopimuksen tai päätöksen mukaisesti, esimerkiksi toisin kuin nykyään nouto jo ensimmäisellä oikeudenkäyntikerralla ja sen jälkeen riittävän pitkä lapsen ja etävanhemman välinen yhteinen aika.

2.2.1. Ehdotus täytäntöönpano- ja huoltokäsittelyn yhdistämiseksi

Koska noutoa pidetään lapselle rasittavana, sitä ei voida käyttää jatkuvasti; OM:n ohjeen mukaan yhtä täytäntöönpano-oikeudenkäyntiä kohden voi olla vain yksi noutokerta. Sitä paitsi tapaamisten aiheeton estäminen niin, että nouto tulee tarpeelliseksi, osoittaa lähivanhemmassa siinä määrin puutteellisia huoltajankykyjä, että lapsi pitäisi toistuvien noutojen sijaan jättää jo ensimmäisestä tai toisesta noutokerrasta pysyvästi asumaan etävanhemman luo ─ edellyttäen luonnollisesti, että viime mainittu on itse huoltajaksi kelpoinen. Tämä tulisi varmentaa molemmille vanhemmille tehtävillä perusteellisilla persoonallisuuden kartoitustesteillä. Jos etävanhempi soveltuu huoltajaksi, tapaamisongelmat ja kelvottoman lähivanhem-

man aiheuttamat ongelmat[6] tulisi hoitaa pois päiväjärjestyksestä siirtymällä täytäntöönpano-oikeudenkäynnistä (joka on periaatteessa ulosottoa) suoraan siviiliprosessiin eli huolto-oikeudenkäyntiin, jossa lapsen huolto ja asuminen määrätään etävanhemmalle. Kahden prosessilajin yhdistelmää voidaan kutsua **hybridiprosessiksi**.

Prosessilajin ja oikeudenkäynnin aiheen vaihtaminen tapahtuisi siten viran puolesta ilman hakemusta/ kannetta sillä perusteella, että tapaamisongelmia ei kyetä ratkaisemaan muuten kuin lapsen huollon ja asumisen siirrolla. Osapuolille tarjottaisiin kuitenkin siirtymävaiheessa tilaisuus uusien vaatimusten esittämiseen ja oikeuden kokoonpano pysyisi samana. Tällä hetkellä joudutaan käymään kaksi erillistä prosessia samaa tarkoitusta varten, eikä sekään riitä, koska järjestelmä ilman psykiatrista arviointia on tehoton tunnistamaan vieraannuttamiseen liittyviä häiriöitä, joten oikeudenkäyntejä joudutaan käymään lukuisia. Ehdotettu järjestelmä toteuttaisi prosessiekonomiaa. [7]

Ideana on tarvittaessa pidemmän täytäntöönpanoprosessin aikana antaa välipäätös/-ksiä tapaamisoikeuden täytäntöönpanemiseksi, ensin taloudellisilla sanktioilla,[8] ja jos ne eivät tehoa, noudon avulla. Jos uhkasakoista tai muista taloudellisista sanktioita on määrätty aiemmissa prosesseissa, aloitetaan suoraan noudolla. Päätökset annettaisiin tehostettuina kohdassa 2.4. a) kuvailluin tavoin, mm. velvoittamalla aina tapaamisia estänyt tai vaikeuttanut osapuoli maksamaan vastapuolen oikeudenkäyntikulut.[9] Mikäli tapaamisten estäminen tai vaikeuttaminen edelleen jatkuu täytäntöönpanopäätöksestä huolimatta, vanhemmat määrätään psykiatriseen arvioon, jonka tulosten osoittaessa lähivanhemman soveltumattomuutta ja etävanhemman soveltuvuutta lähihuoltajaksi, voidaan prosessilaji vaihtaa ja määrätä lapsen asuminen ja huolto viime mainitulle. Samalla annetaan määräys entisen lähivanhemman tapaamisista, joiden tulisi olla aluksi valvottuja lapsen manipuloinnin jatkamisen estämiseksi.

Kun tuettujen ja valvottujen tapaamisten perusteet on rajoitettu edellä mainittuihin ja täytäntöönpanoa tehostettu huomattavasti kuvailluin keinoin ja myös lisäämällä noudon käyttöä, määräaikaisuutta ei tarvita. Prosesseja käydään lapsen asioissa yleensä liikaa ja määräaikaisuus aiheuttaisi tarvetta uusiin prosesseihin. Jos kuitenkin päätöstä tuetuista ja valvotuista tapaamisista tehtäessä ennakoidaan perusteen poistuminen tulevaisuudessa, tulisi määrätä tapaamisoikeuden toteutumisesta sen jälkeen, esim. vanhemman saatua asunnon tai insestiepäilyn mahdollisen kaatumisen jälkeen. Jos Suomeen saataisiin vanhemmuuden taitoja parantavia kursseja kuten USA:ssa, rajoitus, joka on johtunut osaamattomuudesta lapsen hoitoon, voitaisiin määrätä poistettavaksi edellytyksellä, että vanhemman kykyä lapsen hoitoon tarkkail-

[6] Väitöskirjan empiirisestä aineistosta selviää, että toisen vanhemman tapaamisia estävillä vanhemmilla on muissakin suhteissa ongelmia lastensa kanssa, mm. lapsen hoidon laiminlyöntejä esimerkiksi riittämättömästi ravintoa tarjoamalla, vuorovaikutusongelmia lapsen kanssa, aggressiivisuutta, väkivaltaisuutta ja lasta syyllistävä kasvatustyyli, jonka on osoitettu tuottavan huonoja tuloksia. Sen vuoksi lapset on saatava pois vieraannuttavilta vanhemmilta, joiden itsepäisyys tapaamisten estämisessä usein korreloi heidän lapsille aiheuttamiensa muiden ongelmien kanssa.

[7] Ehdotetuista hybridiprosesseista ks. tarkemmin kohta 2.4. a).

[8] Uhkasakoista ehdotan luovuttavaksi kokonaan, sen sijaan taloudellisiksi sanktioiksi tulisivat vastapuolen oikeudenkäyntikulut ja vahingonkorvaus.

[9] Lukuun ottamatta törkeimpiä tapaamisten estämis- ja kiusaamistapauksia vastapuolen kuluja ei yleensä määrätä nykyään maksettaviksi, vaan lapsiasioissa pääsääntöisesti kukin vastaa itse kuluistaan. Jos kyse on ensimmäisestä perustepäätöksestä, menettely on hyväksyttävä, mutta silloin, jos kyse on toisen osapuolen tahallaan aiheuttamista toisen vanhemman ja lasten oikeuksien polkemisesta joko huolto- tai täytäntöönpanoprosessissa, tulisi tukeutua pääsääntöön, jonka mukaan hävinnyt maksaa kulut. Se olisi varmin tapa myös ennaltaehkäistä uusia tapaamisten estämisiä ja muuta kiusantekoa, mm. toisen taloudellisen aseman tahallaan heikentämistä toistuvilla prosesseilla, pahimmillaan sellaisen vanhemman toimesta, joka saa maksutonta oikeusapua vastapuolen vastatessa itse kuluistaan.

laan tuetun tapaamisen yhteydessä kurssin jälkeen.[10] Sosiaalityöntekijän luona sopiminen kävisi silloin, kun kyse olisi normaaleihin tapaamisiin siirtymisestä, mutta tapaamisrajoitukset edellyttäisivät oikeuden päätöstä.

2.3. Muiden kuin vanhempien tapaamisoikeus

Olen vuodesta 1990 alkaen ajanut monille isovanhemmille lähihuoltoja ja puhunut heidän tapaamisoikeuksiensa puolesta mm. tullessani vuonna 1995 kuulluksi eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnassa täytäntöönpanolain säätämisen yhteydessä. Katson, että isovanhemmille ja tietyissä tilanteissa myös muille lapsille läheisille henkilöille tulee määrätä pakkokeinoin vahvistettava tapaamisoikeus. Isovanhempien lisäksi tällaisia voisivat olla lasta tosiasiallisesti pidempään hoitaneet henkilöt, esimerkiksi muut sukulaiset, kummit tai vanhemman entinen puoliso. Niitä tilanteita varten, joissa useat eri tahot hakevat tapaamisoikeuden vahvistamista itselleen, lakiin tulisi saada säännös, jonka mukaan vähintään yksi viikonloppu kuukaudessa on varattava lapsen oleskeluun lähivanhemman luona.

Myös lähihuoltajan vanhemmat voivat tarvita pakkokeinoja saadakseen tavata lapsenlastaan, koska jotkut vieraannuttajat estävät myös omien vanhempiensa yhteydenpidon lapseen. Ruotsissa isovanhemmat voivat hakea tapaamisoikeutta sosiaaliviranomaisten kautta, mutta Suomessa he voisivat hakea sitä suoraan tuomioistuimelta. Oikeus hakemuksen tekemiseen voisi olla ainakin niillä läheisillä henkilöillä, jotka EIT:n käytännössä voivat tehdä valituksen lasta koskevissa asioissa, mikä yleensä edellyttää aiempaa yhdessä asumista. Suomalainen säännös voisi kuitenkin olla väljempi niin, että läheinen suhde lapseen riittää. HTL 14 §:ää, joka säätelee asianosaisuutta lapsia koskevissa prosesseissa, tulisi muuttaa. Tapaamisoikeuden osalta ainoana kriteerinä voisi toimia läheinen suhde lapseen, kun taas huoltohakemusta varten pitäisi säätää tarkemmat kriteerit. Sosiaaliviranomaisen luona tehty sopimus riittäisi silloin, kun osapuolet ovat yhtä mieltä tapaamisoikeudesta.

Tapaamisoikeuksien lisäksi voitaisiin harkita HTL 14 §:n tarkoittamaa asianosaisten piiriä myös lapsen huoltoa koskevissa asioissa. Nythän ainoastaan vanhemmat, aiemmin huollon saaneet ja sosiaalilautakunta voivat tehdä tapaamis- ja huoltohakemuksia ja muut läheiset 14 §:n 2 momentin mukaan pelkästään huoltohakemuksia, jos lapsi on huoltajan kuoleman johdosta jäänyt vaille huoltajaa. Isovanhempi tai muu sukulainen voi siten tulla asianosaiseksi huoltoprosessiin vain jos lapsen jäljellä oleva vanhempi ei ole huoltaja, eli silloin, kun yksinhuoltajana toiminut vanhempi on kuollut tai toisaalta kun yhteishuoltaja -vanhemmat ovat kuolleet.

Isovanhempi tai muu lapselle läheinen henkilö ei voi tehdä huoltohakemusta edes siinä tapauksessa, että ainoa huoltaja on todistettavasti kelvoton tehtäväänsä − esimerkiksi vankilassa oleva isä, joka on tappanut äidin lapsen läsnä ollessa − mutta lapsella on hyvä ja nuori isoäiti ja muita sukulaisia, jotka voisivat häntä hoitaa. Tällaisessa tapauksessa korkein oikeus vahvisti HTL 14,2 §:n säännön,

[10] Etävanhemman ”osaamattomuus” lapsen hoitoon johtuu usein siitä, että lähivanhempi ei kerro hänelle olennaisia asioita liittyen lapsen terveydentilaan ja ruokavalioon, eikä anna hänen käyttöönsä lapsen lääkkeitä yms. Oikeus voisi määrätä nämä tiedot ja tarvikkeet annettaviksi tehtäessä perustepäätöksiä lapsen huollosta ja tapaamisesta ja myös täytäntöönpanon yhteydessä. Määräystä voitaisiin tehostaa uhkasakolla tai jos se poistetaan keinovalikoimasta, muulla taloudellisella välittömästi tuomittavalla sanktiolla, jonka euromäärä kasvaa jatkossa, jos määräyksiä ei noudateta. Ts. ehdotetussa järjestelmässä siviiliprosessia ja täytäntöönpanoa sovellettaisiin muutenkin rinnakkain, mikä edellyttäisi oikeudelta kykyä tunnistaa lapsen kannalta haitallisia vieraannuttajien toimenpiteitä, sekä aktiivisuutta niiden estämiseksi ja tilanteiden korjaamiseksi, mikä puolestaan edellyttää huomattavasti tehostettua tuomarien valintaa ja täydennyskoulutusta.

jonka mukaan sukulaiset eivät pääse asianosaisiksi, kun lapsella on ennestään huoltajana toimiva vanhempi, eli vankeusrangaistusta vaimonsa murhasta suorittava isä (KKO 1998:66). Samalla KKO tuomitsi ao. lapsen vuosikausiksi kelvottomiin oloihin.

Säännöstä tulisi väljentää siten, että lapselle läheiset henkilöt voivat hakea huoltoa ja asumista lasta pääasiallisesti hoitaneen vanhemman kuoleman jälkeen tai tämän tultua kykenemättömäksi tai osoittauduttua soveltumattomaksi lasta hoitamaan, vaikka (toinen) huoltaja olisi olemassa. Tulee ottaa huomioon, että tuomioistuin voi suostua tällaiseen hakemukseen vain, jos siihen on erittäin painavia syitä HTL 9 §:n 1 mom. 4 kohdan nojalla, mihin lainkohtaan tulisi uudessa HTL 14 §:ssä viitata. Käytännössä pitää siten molempien vanhempien olla huoltajiksi soveltumattomia, jotta huollon siirto sukulaisille kävisi päinsä. Uudistusehdotuksen tarkoituksena ei ole puuttua biologisten vanhempien ensisijaisuuteen huoltajina, koska ehdotetun säännöksen perusteella tehty huollon siirto korvaisi yleensä huostaanoton.

Lastensuojelulain 32 §:n perusteella sosiaalityöntekijöiden pitäisi kartoittaa sukulaisten mahdollisuudet sijaisvanhemmiksi, mutta säännös ei ole velvoittava, minkä vuoksi isovanhempien asema on edelleen heikko lapsen sijoittamisen yhteydessä. Ehdotetun säännöksen avulla isovanhemmat voisivat ajaa lapsen asumista itselleen lastensuojelun tarpeen tullessa ilmeiseksi. HTL:iin tarvitaan myös säännös, jonka mukaan oikeuden tulee antaa väliaikaismääräys siitä, missä lasta hoidetaan prosessin vireillä ollessa. Lastensuojelulain rinnakkaisnormissa tulee puolestaan määrätä, että lapselle läheisten henkilöiden ajaessa itselleen lapsen asumista yleisessä tuomioistuimessa tai valittaessa huostaanotto- tai sijoituspäätöksestä hallintotuomioistuimessa, lasta ei saa sijoittaa vieraaseen sijaisperheeseen, perheryhmäkotiin tai muuhun yksityiseen sijaishuoltopaikkaan, vaan jos väliaikainen sijoituspaikka tarvitaan muualla kuin vanhempien tai sukulaisten luona, sen on oltava julkisyhteisön ylläpitämä laitos.[11] Vieraaseen perheeseen, perheryhmäkotiin tms. sijoittaminen voisi tehdä tyhjäksi sukulaisten prosessit, koska lapsen voidaan katsoa niiden aikana jo sopeutuneen ko. paikkaan, mikä itsessään estäisi sukulaisten vaatimuksia menestymästä.

2.4. Tapaamisoikeuden toteutuminen

a) Vieraannuttaminen ja muut tapaamisen toteutumiseen liittyvät vaikeudet

Tärkeimpinä vieraannuttamisen ja tapaamisten sabotoinnin estämiskeinoina näen huomattavasti tehostettavan tapaamisoikeuden täytäntöönpanon ja aiempaa herkemmin tehtävät lapsen asumisen siirrot, joista voitaisiin päättää täytäntöönpano- ja huoltoprosessit yhdistävissä hybridiprosesseissa. En sinänsä vastusta rikosoikeudellisten rangaistusten määräämistä vieraannuttamistapauksissa, mutta rangaistukset voisi varata vaikeimmille tapauksille, jotka eivät ratkea muilla keinoilla. Niissä tapauksissa seuraamuksena pitäisi olla vankeutta, jota määrättäisiin erillisissä rikosprosesseissa.

Rikosprosessissa määrättävien sakkojen sijaan ehdotan väitöskirjan luvussa 5.1.1. kerrotuja menetelmiä, erityisesti vastapuolen oikeudenkäyntikulujen määräämistä aina tapaamisia estäneen tai

[11] Yleisten tuomioistuinten ja lastensuojeluviranomaisten toimivallat ovat yleensä rinnakkaisia, mutta em. säännöksissä voitaisiin todeta, että yleisen tuomioistuimen antamat määräykset lapsen väliaikaisesta ja pysyvästä sijoituspaikasta ovat ensisijaisia lastensuojeluviranomaisten tekemiin päätöksiin nähden. Julkisen vallan kannattaa jo säästösyistä suosia menetelmiä, joilla lapsia voidaan ohjata hyviin kasvuympäristöihin ilman huostaanoton edellyttämää suurta byrokratiaa ja rahan tuhlaamista kalliisiin sijaishuoltopaikkoihin. Sukulaisille riittävät yleensä normaalit sosiaalipoliittiset etuudet.

häirinneen maksettaviksi ─ myös sellaisissa tapauksissa, joissa nykyään tyydytään muokkaamaan tapaamisen ehtoja uusiksi, jos samalla voidaan todeta lähivanhemman aiheuttaneen tarpeen niiden muokkaamiseen edes osittain. Esimerkiksi ”selittämättömät sekaannukset” lapsen matkustusjärjestelyissä ovat valtaosin vieraannuttavan lähivanhemman tahallaan aiheuttamia, millaisiksi ne pitäisi jo laissa määritellä. Ts. todistustaakka tapaamisten peruuntumisesta tulisi jakaa niin, että sekaannuksia tapaamisjärjestelyissä pidettäisiin aina lähivanhemman aiheuttamina, paitsi jos tämä kykenisi osoittamaan vastakohdan aukottomasti todeksi. Tapaajan tulisi kuitenkin edelleen yleensä osoittaa tapaamisten estyminen lähivanhemman toimesta.

Korvaavat tapaamiset tulisi saada lain mukaan pakollisiksi siten, että jos sopimuksen tai päätöksen mukainen tapaaminen on mistä tahansa syystä estynyt muuten kuin etävanhemman oman tahallisen toiminnan tai laiminlyönnin johdosta, niin lähivanhempi on velvollinen järjestämään samanpituisen korvaavan tapaamisen etävanhemman valitsemana ajankohtana, lähtökohtaisesti mahdollisimman pian peruuntuneen jälkeen. Etävanhempi voisi myös yhdistää useat peruuntuneet tapaamiset pidemmäksi korvaavaksi tapaamiseksi valitsemanaan ajankohtana. Jos kyse on peruuntuneesta kesäloma- tai muusta loma-ajan tapaamisesta, niin etävanhempi voisi valita lomansa ajan riippumatta lähivanhemman itselleen varaamasta lomasta. Ts. eräänlaisena sanktiona tapaamisen estämisestä lähivanhempi joutuisi luopumaan omasta lomastaan lasten kanssa tai vähintään siirtämään sitä eteenpäin. Korvaavat tapaamiset olisivat samoin pakollisia kuin varsinaiset niin, että täytäntöönpanomääräykset ja sanktiot tapaamisten estämisestä koskisivat yhtä lailla korvaavia tapaamisia.

Arvioitaessa esimerkiksi lapsen matkajärjestelyissä esiintyneiden sekaannusten aiheuttajaa, olisi otettava huomioon myös se, missä määrin lähivanhempi on ollut valmis korvaamaan väitetyn vahingon vuoksi peruuntuneen tapaamisen. Kokemukseni mukaan tahallaan sekaannuksia aiheuttaneet tai sattunutta sekaannusta täysin rinnoin hyväksikäyttäneet vieraannuttavat vanhemmat eivät omalla toiminnallaan pyri korjaamaan syntyneitä ongelmia esimerkiksi tilaamalla uusia matkalippuja peruuntuneiden tilalle ao. alkuperäistä tapaamista varten, ja he myös säännönmukaisesti kieltäytyvät järjestämästä korvaavaa tapaamista peruuntuneen tilalle.

Lakiin tulisi saada säännös, jonka mukaan lähivanhemman on tehtävä kaikkensa tapaamisten onnistumiseksi ja jos varsinainen tapaaminen ei jostain käytännön syystä siitä huolimatta toteudu, lähivanhempi on velvollinen järjestämään samanpituisen korvaavan tapaamisen. Harkittaessa sitä, missä määrin lähivanhempi estää tai vaikeuttaa tapaamisia, on yhtenä näkökohtana uudessa laissa otettava huomioon hänen halukkuutensa järjestää korvaava tapaaminen peruuntuneen sijaan. Korvaavasta tapaamisesta kieltäytyminen on sanktioitava samoin kuin varsinaisen tapaamisen estäminen.

2.4.a).1. Hybridiprosessien käytäntöä ja järjestelmän perustelut

Vieraannuttajille on hyvin tyypillistä estää erityisesti kesälomia ja muita pidempiä etävanhemman ja lasten yhteisiä lomia. Jotta kesäloman kariutumiseen voitaisiin reagoida nopeasti niin, että hän saman kesän aikana ehtisi vielä viettää loman lastensa kanssa, niin täytäntöönpanomenettelyä pitäisi huomattavasti nopeuttaa ja tehostaa: Päivystävä ulosottomies ja/tai poliisi lähtisivät heti tapaamisen estyttyä hakemaan lapset pois lähivanhemmalta. Tämän pakoillessa annettaisiin etsintäkuulutus, jatkuvasti voimassa

oleva noutomääräys, jonka mukaan lapset on tavattaessa vietävä poliisin toimesta etävanhemman luo.[12] Aiheetta toisen vanhemman lomaa lasten kanssa vastustaminen on kokemukseni mukaan niin suuri osoitus lasten hyvinvoinnista piittaamattomuudesta,[13] että vastustavan vanhemman pitäisi menettää samantein asemansa siten, että lapset jäisivät noudon jälkeen asumaan etävanhemman luo oikeuden antaessa siitä pian väliaikaisen huoltopäätöksen, kunnes psykiatriset arvioinnit on vanhemmille suoritettu. Nopea reagointi lomatapaamisen estymiseen edellyttäisi *täytäntöönpanomääräyksen sisältymistä valmiiksi huolto- ja tapaamispäätökseen*. Ts. samalla kun annetaan perustepäätökset, määrätään niiden täytäntöönpanosta aina tarvittaessa. Vouti, ulosottomies tai poliisi[14] voivat siten ryhtyä heti toimenpiteisiin tuon yhden päätöksen avulla vanhemman sitä heille näytettyä.

Täytäntöönpanojärjestelmä on monin tavoin tehoton: Ensin etävanhempi joutuu hakemaan tapaamisen perustepäätöksen ja erikseen vielä useita päätöksiä sen täytäntöönpanemiseksi. Ensimmäisessä täytäntöönpanoprosessissa uhkasakko vain asetetaan ja vasta seuraavassa se voidaan tuomita maksettavaksi. Silloinkin lähivanhempi voi hakemalla uutta perustepäätöstä saada uhkasakon asettamispäätöksen mitättömäksi, minkä vuoksi vieraannuttajat vain harvoin maksavat uhkasakkoja, vaikka tapaamisten estäminen on yleistä. Ensimmäisellä oikeudenkäymiskerralla järjestettävä sovittelu vie myös paljon aikaa niin, että täytäntöönpanoon ryhtymisestä mahdolliseen uhkasakon maksettavaksi tuomitsemiseen menee vähintään kaksi vuotta, eikä uhkasakkoja siis yleensä edes tuomita. Kumpikin vastaa pääsääntöisesti omista kuluistaan, mikä on epäoikeudenmukaista tapaamisten estämisestä kärsinyttä hakijaa kohtaan.

Vaikka uhkasakko tuomittaisiinkin, vähävaraiset vanhemmat, joiden muutkin saatavat ovat ulosotossa, eivät uhkasakosta välitä, kun se jää muiden turhaan perittävien velkojen jatkona ulosmittaamatta. Uhkasakot eivät tehoa myöskään sellaisiin, jotka itse maksavat tai joiden rikkaat vanhemmat maksavat uhkasakot heidän puolestaan ilman, että vieraannuttajan taloudellinen tilanne siitä juuri heikkenee. Toiset voivat maksaa uhkasakot huolimatta siitä, että joutuvat elatuksen puutteeseen, mistä tietysti syyttävät etävanhempaa lapsille, eli jatkavat tämän mustamaalaamista uudella perusteella. Järjestelmä on siten erittäin tehoton, eikä todellisuudessa useinkaan auta lapsia pääsemään etävanhemman luo, erityisesti kun noutoa ei useimmiten käytetä. Tiedän lukuisia tapauksia, joissa isä on voittanut vuosikausien aikana kaikki tapaamis- ja täytäntöönpano-oikeudenkäynnit, mutta ei ole silti saanut tavata lapsiaan. Järjestelmää olisi siten huomattavasti tehostettava myös siten, että nouto olisi varsinainen täytäntöönpanokeino, joita voitaisiin lain mukaan tehdä yhtä oikeuden päätöstä kohden useampia.

Täytäntöönpano on alun perin tarkoitettu pelkäksi ulosotoksi, jossa perustepäätös laitetaan suoraan, nopeasti ja mekaanisesti täytäntöön miettimättä enää päätöksen perusteita.[15] Tämä lähtökohta on rappeutunut niin, että täytäntöönpanokäsittelyistä on tullut samanlaisia oikeudenkäyntejä kuin peruste-

[12] Eräs pääkaupunkiseudun käräjäoikeus on kirjoittamastani hakemuksesta tehnyt tällaisen päätöksen, joten kyse on täysin mahdollisesta menettelytavasta, jota poliisi käyttää myös pakoilevien rikollisten tapauksissa.
[13] Lasten ja etävanhemman yhteisten lomien estäminen on tutkimusten mukaan tuhoisaa paitsi lasten suhteille etävanhempaan, *myös heidän suhteilleen lähivanhemman kanssa*. Peruuntunut kesäloma lasten kanssa on erittäin ikävä asia, eikä sitä yleensä kyetä korvaamaan millään. Tilanteisiin olisi syytä puuttua välittömästi, jos vieraannuttamista ylipäänsä tahdotaan hillitä.
[14] Vaikka poliisilla ei nykysäännösten mukaan sellaista velvollisuutta ole, niin jotkut poliisit ovat etävanhemman pyynnöstä menneet turvaamaan tapaamisia erityisesti, jos lähivanhempi ei laillisen tapaamisajan koittaessa luovuta lapsia hakijalle. Jotkut etävanhemmat ovat myös tehneet poliisilaitoksella rikosilmoituksia peruuntuneista tapaamisista, vaikka tapaamisten estämistä ei nykyään katsota rikokseksi. Uudessa laissa nämä toimenpiteet voitaisiin vahvistaa lain mukaisiksi menettelytavoiksi.
[15] Näin toimittiin aina vuonna 1995 säädettyyn uuteen huollon ja tapaamisen täytäntöönpanolakiin saakka, mihin asti ulosottomiehet laittoivat päätökset niiden perusteita kyseenalaistamatta ripeästi täytäntöön, lääninhallituksen käsitellessä ulos-

päätöksiäkin varten, kuullaan mm. kaikki samat todistajat kahteen kertaan kummassakin oikeudenkäynnissä, mikä on täysin prosessiekonomian vastaista. Ehdotus merkitsisi paluuta juurille niin, että vouti panisi päätökset heti täytäntöön. En kuitenkaan ehdota vanhaan järjestelmään palaamista siten, että lääninhallitus toimisi valitusinstanssina, vaan sellaisena toimisi kuten nykyäänkin hovioikeus. Varsinaisia organisatorisia muutoksia ei siten aiheutuisi ehdotusten toteuttamisesta, mutta ulosottomiesten ja poliisien tehtävät lisääntyisivät. Järjestelmän tehostuminen ja se, että lähivanhemmat ryhtyisivät välttämään epätoivottavia käytöstapoja, auttaisi kuitenkin pitämään järjestelmästä aiheutuvat kulut kohtuullisina.

Jos sama toimintaperiaate kuin edellä kesälomatapaamisten täytäntöönpanosta kerrottu kattaisi kaiken muunkin täytäntöönpanon, kuten mielestäni pitäisi, niin pelkkiä täytäntöönpano-oikeudenkäyntejä ei enää käytäisi yleisissä tuomioistuimissa, vaan siellä käytäisiin vain joko 1) lähes puhtaita huolto-oikeudenkäyntejä, joissa päätöksen lopuksi lausuttaisiin niiden välittömästä täytäntöönpanokelpoisuudesta ulosottomiehen toimesta, tai 2) hybridiprosesseja, joista puolet olisi huoltoa ja puolet täytäntöönpanoa luvussa 2.2.1. kuvailluin tavoin. Ulosottomiehet laittaisivat myös puhtaiden huoltoprosessien päätökset täytäntöön suoraan niiden nojalla. Samalla täytäntöönpanolaista pitäisi kumota säännös, jonka mukaan huoltopäätös on suoraan täytäntöönpanokelpoinen vain kolmen kuukauden (90 päivän) ajan antamisensa jälkeen; mitään ajallista rajoitusta ei uudessa laissa enää pitäisi olla.

1)-kohdan päätöksiä annettaisiin yleensä alkuvaiheessa eli eron jälkeen käytävien ensiprosessien päätteeksi. 2)-kohdassa tarkoitettuja menettelytapoja noudatettaisiin ja päätöksiä annettaisiin jatkoprosessien yhteydessä, kun tapaamiset eivät suju lähivanhemman voimakkaan vastustuksen vuoksi ja jonka päätteeksi mahdollisesti tehtävän huollonsiirron jälkeen lapsi joudutaan ehkä noutamaan uuden lähivanhemman luo ulosottomiehen tai poliisin toimesta.

Vastapuolen kulujen määrä nousee yleensä paljon sakkoja suuremmaksi, joten ne muodostaisivat tehokkaamman ”rangaistuksen” kuin rikosoikeudelliselta pohjalta määrättävät sakot ja voimakkaamman pelotteen kuin epämääräinen asetettava sakonuhka, joka ei yleensä koskaan realisoidu. *Uhkasakot pitäisi itse asiassa poistaa kokonaan keinovalikoimasta* ja niiden sijaan määrätä *välitön sanktio*, aina vastapuolen kulut maksettaviksi, lähtökohtaisesti kokonaan, myös niissä tilanteissa, joissa nykyään tyydytään muokkaamaan tapaamisehtoja.[16] Törkeimmissä tapauksissa voitaisiin harkita sakkoja, mutta koska kolmatta prosessilajia eli rikosprosessia ei olisi hyvä sekoittaa kahteen muuhun, niin kyse voisi olla vahingonkorvauksesta, jolla vastapuolelle korvattaisiin aiheetta peruuntuneiden tapaamisten aiheuttamat kulut, esimerkiksi käyttämättä jääneiden matkalippujen hinta; tapaamisongelmista johtuneesta stressistä yms. aiheutuneet kulut, esimerkiksi lääkärinpalkkiot, ja varusteilla kiristämisen tapauksissa korvaus lähivanhemman hävittämistä tai turmelemista tavaroista.

Näiden sanktioiden etuna on myös, että vahinkoa kärsinyt vastapuoli saa hyvitystä menetyksistään, kun taas sakot ja uhkasakot menevät valtion pohjattomaan pussiin, eivätkä ne hyödytä millään tavoin tapaamisten estämisestä kärsinyttä osapuolta. Vähävaraisilta vieraannuttajilta, joilta ei voida periä mitään ulosoton suojaosuuden vuoksi, tulisi periä vastapuolen kulut ja vahingonkorvaukset lapsilisistä ja/tai

---

otonhaltijana ja valitusinstanssina ulosottomiesten toimenpiteistä tehdyt valitukset. Vuosina 1989-90 tein lääninhallituksen tarkastajana näiden valitusten johdosta päätöksiä, joiden yhteydessä voitiin jossain määrin oikaista täytäntöönpanoa, mutta valtaosin niin ei tehty. Vuoden 1995 uudistuksen yhteydessä täytäntöönpanoasiat siirrettiin käräjäoikeuksiin.

[16] Muista kriteereistä ks. luku 2.4.a).

elatusavusta[17] oikeuden tekemän laskelman perusteella tai muuntamalla aiemmin tehtyä laskelmaa vieraannuttajalle epäedullisemmaksi. Sakkojen sijasta voitaisiin (osa) vahingonkorvausta määrätä valtiolle perustuen standardilaskelmaan siitä, kuinka paljon oikeudenkäynti tulee valtiolle maksamaan.[18] Oikeudenkäynnin aiheuttamia todellisia kuluja ei todennäköisesti voida kokonaan vaatia asianosaiselta, vaan jokin laissa määrätty osa niistä.

Jos lähivanhempi valittaisiin niillä perusteilla ja menetelmillä kuin olen väitöskirjassa esittänyt, eli että (piintyneeksi osoittautunut) vieraannuttaja menettäisi lähihuollon silloin, kun vastapuoli on hänelle tehtävien psykologisten testien mukaan huoltajaksi kelpoinen, niin vaikeat vieraannuttamistapaukset, joissa tarvittaisiin kovia sanktioita, vähenisivät selvästi. Jos vieraannuttaja säännönmukaisesti joutuisi myös korvaamaan suuret vastapuolen kulut tavalla tai toisella, niin tarve rikosoikeudellisiin seuraamuksiin vähenisi edelleen. Lähinnä voitaisiin tiukentaa tulkintaa omavaltaisesta huostaanotosta, maansisäisestä lapsikaappauksesta ja vapaudenriistosta ja määrätä niistä erillisessä rikosprosessissa kovemmat rangaistukset kuin nykyään ─ edellyttäen, että toimenpiteet rikkovat lasten oikeuksia, ja jos kyse on varttuneesta lapsesta, että teot on tehty vastoin hänen tahtoaan.

Mikäli asumisen siirtoa ei voida tehdä, kun etävanhempi ei ole kelpoinen lähivanhemmaksi, tulee vieraannuttamistoimenpiteiden vuoksi määrätä kuitenkin em. sanktiot. Lapsen asema on näissä tapauksissa vaikea sen vuoksi, että kumpikin vanhemmista on ilmeisesti kyvytön häntä kunnolla kohtelemaan ja huolehtimaan. Törkeästi toimivalta vieraannuttajalta pitäisi lapsi saada joka tapauksessa pois, jolloin tilanteen ratkaisemiseksi tulisi hybridiprosessissa lapsen asuminen määrätä muulle henkilölle kuin vanhemmille, esimerkiksi isovanhemmille em. uudistetun HTL 14 §:n avulla. Sukulaisten tai muiden läheisten puuttuessa lapsi tulisi ottaa huostaan. Lapsen sijoituspaikkaa harkittaessa yksi tärkeimmistä perusteista olisi se, kykeneekö potentiaalinen sijaisvanhempi edesauttamaan lapsen ja toisen vanhemman tapaamisia, ja ovatko myös aiemman lähivanhemman tapaamiset mahdollisia, siinä määrin kuin niitä pidetään lapsen kannalta toivottavina.

Kantava idea tapaamisten toteutumista edistettäessä on siten pyrkimys sijoittaa lapset asumaan sellaisten vanhempien, sukulaisten tai muiden tahojen luo, jotka eivät estä tapaamisia. Kun lähivanhemmat ymmärtävät, että he voivat menettää lapsen asumisen turhan tapaamisen estämisen seurauksena, että heille voidaan määrätä tuntuvat vastapuolen kulut maksettaviksi ja että heidän mielenterveyshäiriönsä voidaan paljastaa psykiatrisessa arviossa, niin suuri osa heistä alkaa karttaa sellaista menettelyä ja tarve täytäntöönpanoon ja rikosoikeudellisiin seuraamuksiin vähenee.

Jos näiden keinojen lisäksi tahdotaan varata mahdollisuus rikosoikeudellisiin seuraamuksiin, niiden pitäisi koskea lapsen eristämistä muilla tavoin kuin mistä täytäntöönpano-oikeudenkäynnissä voidaan määrätä, em. kaappausten yms. lisäksi esimerkiksi puhelinkeskustelujen tai muun (epäsuoran) yhteydenpidon estämistä, jatkuvaa lapselle soittelemista tämän ja etävanhemman tapaamisaikoina, varusteilla kiristämistä, yms. Vaihtoehtoisesti viime mainittujen tekojen perusteella voitaisiin hybridiprosessissa määrätä etävanhemmalle tai valtiolle vahingonkorvausta, mitä pidän kannatettavampana, koska nykylain mukaan näitä

[17] Ks. tarkemmin *Hannuniemi*, 102-105.
[18] Oikeushistoriasta tiedämme, että sakko ja vahingonkorvaus on alun perin ollut sama asia, ja ne ovat vasta myöhemmin eriytyneet toisistaan. Rikosoikeudessakin on esiintynyt tendenssejä palata takaisin muuntamalla sakko uhrille myönnettäväksi vahingonkorvaukseksi.

tekoja voitaisiin estää uhkasakoilla, jos tuomioistuimet osaisivat käyttää täytäntöönpanolain koko kapasiteettia lasten hyväksi.

Mikäli tulisi tarpeelliseksi laissa luetella erilaisia vieraannuttamistekniikoita ja -taktiikoita, joita on jopa satoja, niin olen luonnostellut järjestelmän, jonka avulla luettelo saadaan pysymään kohtuullisen pituisena, mutta silti kattavana. Esitän tätä koskevat ideat kuitenkin vain siinä tapauksessa, että luettelo joudutaan kirjaamaan lakiin ja nähdessäni, minkälainen funktio ao. säännökselle tulisi.

2.4. b) Lapsen asuinpaikan muuttaminen (ns. relocation)

Väitöskirjassa olen toistuvasti viitannut vieraannuttajille tyypillisenä tekona ns. maansisäiseen lapsikaappaukseen ja sivuilla 110-111 selostan kaavailemani ”maansisäistä Haagin sopimusta”, jota tarkoittavan lakialoitteen kirjoitin eduskunnassa vuonna 2004 perussuomalaisten kansanedustajien pyynnöstä. Lyhyesti se tarkoittaa, että lasta ei saa viedä pois vanhempien yhteisestä kodista ennen ensimmäisen oikeudenkäynnin päättymistä ja laillinen forum ensimmäiselle eron jälkeiselle huoltoriidalle on ainoastaan tuomioistuin sillä paikkakunnalla ja että lähivanhemman on saatava lupa toiselta vanhemmalta tai tuomioistuimelta myöhemmin tapahtuvalle kauas muuttamiselle:

”Lasten oikeuksien yleissopimukseen liittyen toin esiin, että suurimmat virheet huoltoriitojen käsittelyssä tapahtuvat yleensä heti eron yhteydessä, kun äidin annetaan suorittaa maansisäinen lapsikaappaus isältä, jonka vanhemmuudessa ei ole mitään vikaa, ja joskus päinvastoin. Vaikka tällöin rikotaan yhteishuoltajan oikeutta päättää lapsen asuinpaikasta, niin maistraatit eivät aseta esteitä lapsen osoitteen vaihtamiselle, vaikka HTL 5 § sitä edellyttäisi, eikä toisten vanhempien tekemistä huollon täytäntöönpanohakemuksista ole koskaan tullut mitään. Lapsen palauttamista koskevat hakemukset ovat rauenneet uudella asuinpaikkakunnalla nostettuun huoltokanteeseen.

Sovittelun onnistumiseksi perheen tilanne tulisi täydellisesti rauhoittaa. Tähän liittyviä toimenpiteitä ovat maansisäisen lapsikaappauksen kielto, lapsen pysyttäminen sekä fyysisesti että kirjoilla vanhempien yhteisessä kodissa, jossa vanhemmat tasapuolisesti vuorottelevat häntä hoitamassa sovittelun ja mahdollisen ensimmäisen prosessin päättymiseen asti, ensimmäisen oikeudenkäynnin ja sovittelun käyminen siihenastisella asuinpaikkakunnalla ja kaikesta toista vanhempaa koskevasta haitanteosta pidättyminen.

Muualle lapsen kanssa muuttaneelta tulisi lapsi täytäntöönpanolain 25 §:n nopean toiminnan mahdollistavana väliaikaisena turvaamistoimena noutaa takaisin puolisoiden yhteiseen kotiin. Kun perhe pysyy siellä asumassa kunnes ensiratkaisu on saatu joko sopimuksen tai oikeudenkäynnin avulla, voidaan luopua väliaikaismääräyksistä, joita yleisesti pidetään muutoksenhakumahdollisuuden puuttumisen vuoksi reilun oikeudenkäynnin periaatteiden vastaisina. Tapauksissa, joissa epäillään tai tehdään väitteitä lasten kaltoinkohtelusta, lapset tulisi selvittelyn ajaksi ottaa väliaikaisesti huostaan, pois kummaltakin vanhemmalta, jos heidän turvallisuutensa epäillään olevan uhattuna, mutta toiselle paikkakunnalle tai pois yhteisestä kodista heitä ei tulisi toisen toimesta siirtää. Jos sovittelu ei johda tulokseen, osapuolet voisivat lähteä sen jälkeen alkavaan kiistaan yhtä aikaa liikkeelle, mikä helpottaa sen ratkaisemista.

Saksassa Cochemin alueella ja sen jälkeen muualla on pitkään noudatettu kuvatunlaisia piirteitä sisältävää järjestelmää, jonka avulla pyritään estämään huoltoriitojen eskaloituminen. Cochemin

mallin perustaja on käräjätuomari Jürgen Rudolph, joka aikoinaan alkoi vaatia asianosaisia toimittamaan oikeuteen riitaa nostattavien vaatimusten sijaan kirjelmän, jossa ehdotetaan lasten ja toisen vanhemman kannalta mahdollisimman hyvää huolto- ja tapaamisratkaisua. Tärkeänä keinona toimii tuomioistuinkäsittelyn nopeus; ensimmäinen oikeudenistunto on järjestettävä kuukaudessa kanteen vireille tulosta ja vanhemmista tehtävän psykologisen arvion on valmistuttava neljässä kuukaudessa. Tuomioistuimen, viranomaisten, terapeuttien ym. tiivis keskinäinen yhteistyö estää vanhempia saamasta tukea toisen vanhemman poissulkemispyrkimyksille, kun myös asianajajat ovat mukana yhteistyössä. Ammattilaisten harjoittamalla ohjauksella ja neuvonnalla aiheutetaan vanhemmissa asennemuutos, pyrkimys sovitteluun riitelyn sijasta."

Nykyinen laki on ristiriidassa lapsenhuoltolain 4 §:n ja 5 §:n kanssa paitsi eron yhteydessä, myös myöhemmin, kun lähivanhemman annetaan vapaasti muuttaa lapsen kanssa ensiprosessin jälkeenkin esimerkiksi Hangosta Karigasniemelle ilman, että yhteishuoltajalta, jolla on ao. lainkohtien mukaan oikeus päättää lapsen olinpaikasta, pyydetään hyväksyntää lapsen siirtämiseen tai ilman, että hänelle edes ilmoitetaan mitään. Yhdysvalloissa lähivanhemmalla ei ole oikeutta muuttaa ko. alueelta ilman yhteishuoltajan suostumusta. Jos tämä ei sitä anna, lähivanhempi joutuu pyytämään lupaa tuomioistuimelta, joka soveltaa melko tiukkoja lapsen edun kriteereitä päätöstä harkitessaan. Vastaava järjestelmä tulisi saada myös Suomeen niin, että kiellon rikkominen johtaisi välittömästi tehtävään lapsen noutoon alkuperäiselle kotipaikkakunnalle ja siellä yhteishuoltajalle. Kaappaaja on tuolla teollaan osoittanut myös vieraannuttavaa käytöstä, mistä syystä hänen mahdollisuutensa lähivanhemmuuteen tulisi katsoa heikenneiksi.

Maansisäinen Haagin sopimus edellyttää lakeihin useita muutoksia: 1) Oikeudenkäymiskaaressa tulisi lailliseksi huoltoasioiden forumiksi määrätä sen paikkakunnan tuomioistuin, jossa vanhempien entinen yhteinen koti sijaitsee sekä ensiprosessin yhteydessä että myöhemmin edellyttäen, että toinen vanhempi tai tuomioistuin ei ole antanut lähivanhemmalle lupaa muuttaa lapsen kanssa muualle. 2) Muita tuomioistuimia kielletään ottamaan pariskunnan asiaa käsiteltäväksi, jos lupaa muuttoon ei ole annettu. 3) Täytäntöönpanolain noutoa koskevia säännöksiä täsmennetään siten, että voudilla/ poliisilla on velvollisuus hakea lapsi välittömästi pois oikealle asuinpaikkakunnalle, jos hänet on luvatta viety sieltä pois. 4) Väestötietolakiin, joka on ristiriidassa HTL 4 §:n ja 5 §:n kanssa, tulisi lisätä säännökset yhteishuoltajan kuulemisesta niin, että tämän vastustaessa lapsen osoitteen muuttamista maistraatti ei suostu sellaista muutosta tekemään väestötietoihin, jos tuomioistuin ei ole antanut em. lupaa.

Jotta lähivanhemman muuttoa varten luvan pyytäminen toiselta vanhemmalta ja siihen annettu vastaus voidaan todistaa mahdollista oikeuskäsittelyä varten, lapsenhuoltolakiin tulisi sisällyttää Euroopan neuvoston suosituksessa tarkoitettu velvollisuus ilmoittaa etukäteen lapsen asuinpaikan muuttamisesta dokumentoidusti, mihin voisi riittää sähköpostin käyttö. Ilmoituksen lisäksi kyse tulee olla suostumuksen pyytämisestä siinä tapauksessa, että lapsi ei muuton jälkeen voi enää käydä samaa koulua tai päiväkotia kuin ennen. Mahdollisuus samaan kouluun tai päiväkotiin on sopiva kriteeri luvan pyytämiselle sen vuoksi, että

1) Yhteishuoltajalla on oikeus HTL 4-5 §:n nojalla päättää myös lapsen koulusta ja päiväkodista, mihin myös pitäisi pyytää lupa.

2) Koulupiiristä (tai päiväkodin alueelta) pois vieminen estää vuoroasumisen ja hankaloittaa etävanhemman tapaamisoikeuden toteuttamista tapauksissa, joissa tämä itse asuu niiden lähellä.

2.5. Vastuu lapsen tapaamiskustannuksista

Nykyinen oikeuskäytäntö, jonka mukaan tapaava vanhempi vastaa yleensä tapaamisesta aiheutuvista kustannuksista, on epäoikeudenmukainen ja kohtuuton maansisäisen lapsikaappauksen tapauksissa, kun lapsi on viety HTL 4-5 §:ä rikkoen kauas etävanhemman saavuttamattomiin vastoin tämän tahtoa ja yleensä myös lapsen etua. Satojen kilometrien mittaiset tapaamisreissut tulevat kalliiksi, puhumattakaan tilanteesta, että tapaaja joutuu perillä maksamaan (perusteettomien) valvottujen tapaamisten kulut. Nämä voivat kokonaan romuttaa ennestäänkin eron vuoksi heikentyneen etävanhemman talouden.

Maansisäistä Haagin sopimusta koskevilla normeilla voidaan estää uusien tällaisten tilanteiden muodostuminen, mutta aiemmin sattuneisiin maansisäisiin kaappaustapauksiin niillä ei voida enää vaikuttaa muuten kuin niin, että aiheeton valvonta voidaan poistaa tapaamisista, mikä osittain vähentäisi tapaamiskuluja. Mikäli tapaamismatkojen kulut ovat kohtuuttoman korkeat etävanhemmalle, niitä tulisi voida kohtuullistaa määräämällä osa kuluista lähivanhemman maksettaviksi oikeudessa tehtävän laskelman perusteella myös ennen uuden lain voimaan astumista tapahtuneiden maansisäisten kaappausten tapauksissa.

Rajaksi, jonka sisällä tapaaja vastaisi kokonaan tapaamiskuluista, voitaisiin asettaa esimerkiksi 80 tai sata kilometriä. Tällainen kilometrimäärä kertyy pääkaupunkiseudun sisälläkin. Sen ylittäviltä osin kauas muuttanut lähivanhempi olisi pääsääntöisesti vastuussa tapaamiskuluista, lukuun ottamatta perheväkivalta- ja vainoamistapauksia, joissa muutto on ollut välttämätön lapsen ja lähivanhemman itsensä suojelemiseksi etävanhemman aiheuttamilta häiriöiltä. Perheväkivallan ja/tai vainoamisen olemassaolo tulee todistaa.

Kokemus on osoittanut, että vieraannuttajia on erittäin vaikeaa saada maksamaan toiselle mitään ja koska he ovat usein työttömiä, heillä ei ole varaakaan maksuihin. Usein vieraannuttajat myös laiminlyövät esimerkiksi lapsen lentolippujen hankkimisen, jos se jätetään heidän vastuulleen. Sen vuoksi voitaisiin lähteä siitä, että tapaaja ostaa matkaliput ja maksaa muut kulut, mutta perii kauas muuttaneelta vanhemmalta kulunsa takaisin vähentämällä ne elatusavusta. Jos vieraannuttaja on turhaan peruuttanut lapsen matkan, johon liput on jo ostettu, tapaajalla olisi oikeus periä nämäkin kulunsa vähentämällä ne elatusavusta, mikä voisi estää turhia tapaamisten peruuttamisia jatkossa.[19] Tapaajan ollessa vähävarainen voitaisiin maansisäisen kaappauksen tapauksissa tai muutenkin harkita myös lapsilisän maksamista hänelle tapaamiskulujen korvaamiseksi.

On myös tapauksia, joissa lähivanhempi on aiheellisesti muuttanut kauas ilman vieraannuttamistarkoitusta ja etävanhempi on sen hyväksynyt. Parempipalkkainen etävanhempi saattaa vakiintuneesti maksaa tapaamiskulut, eikä järjestelyä ole syytä muuttaa. Järkevin tapa tapaamiskulujen jakamiseksi

[19] Väitöskirjan empiirisestä aineistosta ilmenee, että ”selittämättömät sekaannukset” matkajärjestelyissä vaivaavat enimmäkseen maansisäisen kaappauksen tapauksissa ja ovat pääsääntöisesti vieraannuttavan vanhemman tahallaan aiheuttamia tekosyitä tapaamisten peruuttamiseksi, eivät suinkaan vahinkoja, jollaisina niitä markkinoidaan tuomioistuimille. Velvollisuus korvata tapaajan turhaan maksamat matkakulut voisi hillitä näitä sekaannuksia.

olisi ottaa ne mukaan oikeudessa tehtävään laskelmaan, jossa määritellään elatusavun suuruus ja lapsilisään oikeutettu vanhempi. Vieraannuttamistoimenpiteet tai toisaalta muut väärinkäytökset lapsia ja toista vanhempaa vastaan johtaisivat ankarampaan kohteluun kulujen ja lapsilisien jakamisessa.

3. Oikeudenkäyntimenettely

3.1. Oikeudenkäyntimenettelyn nopeuttaminen

Kun oikeuskiistojen keston lyhentäminen on ollut tähtäimeni koko väitöskirjassa, niin siinä ja tässä lausunnossa esitellyt uudet menettelytavat, etenkin vanhempien psykiatrinen arviointi uutta huoltajan määräystä varten, ovat omiaan lyhentämään kiistojen kestoa. Ehdotan, että Suomessa aletaan soveltaa Cochemin mallin muunnosta, jonka mukaan ensimmäinen oikeudenistunto pitää järjestää kahdessa kuukaudessa kanteen vireille tulosta. Kaikki eroavat parit tulisi myös velvoittaa osallistumaan ennen oikeudenistuntoa järjestettävään erovanhempien kurssiin esimerkiksi Ensi- ja turvakotien liiton pitämässä Neuvokeskuksessa, mielellään myös pakolliseen sovitteluun, jos sellaista kyetään järjestämään esimerkiksi sosiaalitoimessa.

Kurssin ja sovittelun sisällöt tulisi olla tarkoin yhdessä viranomaisten ja tuomioistuinten kanssa suunniteltu niin, että niissä kannustettaisiin toisen vanhemman ja lapsen oikeuksia edistäviin menettelytapoihin ja varoitettaisiin päinvastaisen toiminnan vaaroista. Todistus kurssin (ja sovittelun) käymisestä tulisi antaa oikeudelle ennen ensimmäisen istunnon aloittamista. Olisi hyvä, jos erityisesti ongelmallisemmaksi tilanteensa kokevat parit pysyisivät myös oikeudenkäynnin kuluessa yhteydessä johonkin eroperheiden auttamiseen keskittyvään organisaatioon.

Kantava ajatus on, että vanhempien erotessa heitä ei jätettäisi yksin taistelemaan keskenään ja käyttämään lapsen edun vastaisia keinoja kuten maansisäistä kaappausta, vaan että heidät ohjattaisiin lain ja siihen sisältyvien pakkokeinojen avulla pysymään samassa asuinpaikassa kuin aiemmin ja hankkimaan eri tahoilta tukea ja opastusta voidakseen hallita uuden ja rasittavan tilanteen. Mikäli sovittelua olisi riittävästi saatavissa ympäri maata, eri järjestöjen ja/tai sosiaalitoimen tarjoamasta sovittelusta voitaisiin tehdä erotilanteessa pakollinen. Sen sijaan tuomioistuinten Follo-sovittelut tulisi lopettaa väitöskirjassa s.109-115 kertomillani perusteilla.

Kuten olen väitöskirjan sivuilla 110-111 selostanut, vanhempien tulisi pysyä asumassa lapsen kanssa yhteisessä kodissa siihen asti kunnes oikeus antaa ensimmäisen varsinaisen päätöksen huoltoasiassa. Tällä tavoin voitaisiin jättää pois väliaikaismääräykset, joita pidetään valitusmahdollisuuden puuttumisen vuoksi reilun oikeudenkäynnin periaatteen vastaisina. Niitä tilanteita varten, joissa vanhempi tahtoo ennen tuomioistuimen päätöstä hakeutua lasten kanssa turvakotiin tai muualle väittämänsä toisen vanhemman väkivallan tai sen uhan vuoksi, tulisi laissa määrätä, että tämä on mahdollista vain poliisin tutkintansa perusteella antaman todistuksen perusteella. Akuutissa väkivaltatilanteessa toinen vanhempi voisi hakeutua lapsen kanssa turvakotiin, mutta sinne hän ei voisi jäädä muuten kuin siinä tapauksessa, että poliisi toteaa mahdollisimman pian tekemänsä selvityksen perusteella suojelun tarpeen.[20] Jos

[20] Vieraannuttajille on tyypillistä hakeutua eron yhteydessä aiheetta turvakotiin, minkä avulla he saavat tekosyyn lapsen viemiseksi toisen vanhemman ulottumattomiin. Uudessa laissa sitä ei pitäisi sallia, vaan turvakodissa oleskelu olisi mahdollista vain poliisin rikosilmoituksen tai lähestymiskieltohakemuksen johdosta tekemän esitutkinnan perusteella, jonka yhteydessä väkivallan uhka voidaan todentaa jo ennen esitutkinnan valmistumista poliisin antamalla erillisellä todistuksella. Paras vaihtoehto olisi poliisipäivystys turvakodeissa. Väkivaltaisista naisista tutkimuksia tehnyt Ensi- ja

poliisien resursseja ei voida tällä tavoin lisätä, lapset tulisi väkivaltatilanteissa ottaa väliaikaisesti huostaan, mutta vanhempi ei saisi muuttaa pois heidän kanssaan yhteisestä kodista.

3.2. Ei olosuhdeselvityksiä sosiaaliviranomaisilta

Jos tuomarit joutuisivat tarkkaan valintaseulaan siltä osin, kuinka kyvykkäitä ja motivoituneita he ovat toimimaan lapsiasioissa ja heidät jatkokoulutettaisiin perusteellisesti tehtäviinsä 1-2 vuotta kestävillä tiiviillä kursseilla ja tuomioistuimilta edellytettäisiin lain nojalla oma-aloitteista selonottoa asianosaisten asioista,[21] joita asianajajia kehotettaisiin tuomaan tietyllä tavalla esiin, niin sosiaaliviranomaisilta ei tarvittaisi olosuhdeselvityksiä. Kun olosuhdeselvityksistä luovuttaisiin kokonaan, ei tarvitsisi harkita myöskään niiden hankkimista ostopalveluna, mitä lähtökohtaisesti vastustan, koska kyse on julkisen vallan käyttöä sisältävästä asiasta, jonka tulisi kuulua pelkästään viranomaisille.

3.3. Lapsen kuuleminen ja osallistuminen oikeudenkäyntiin

Tilanteissa, joissa riita on valmiiksi pitkälle kärjistynyt ja lapsen epäillään tulleen vieraannutetuksi niin, että hänen tahdostaan ei voida muuten saada selvää, niin lasta tulisi väitöskirjan luvussa 3.4. kerrotuin tavoin haastatella oikeuspsykologisesti siihen koulutetun terveydenhuollon ammattihenkilön toimesta; samoin jos lasta muista syistä tarvitsee kuulla siitä, kumman vanhemman luona hän tahtoo asua. Oikeuspsykiatrisessa osaamiskeskuksessa tehtäisiin päätös, voidaanko pitkälle vieraannutettua lasta ylipäänsä kuulla.

Yliopistosairaaloiden yhteydessä sijaitseviin oikeuspsykiatrisiin osaamiskeskuksissa työskentelevät psykologit voisivat haastatella lapsia oikeuspsykologisesti huolto-oikeudenkäyntiä varten väitöskirjan luvussa 3.4. hahmottelemani kansainvälisen sopimuksen edellyttämän protokollan mukaisesti. Sosiaaliviranomaisia ei siten tarvittaisi lapsia kuulemaan. Jos tämä ei jostain syystä riitä tai ei onnistu, niin yli 10-vuotias tai vähintään kouluikäinen lapsi voisi itse tulla oikeudessa kuulluksi omassa asiassaan, lähinnä kahden kesken tuomarin kanssa niin, että kuuleminen nauhoitetaan.

3.4. Toistuvat huoltajuusoikeudenkäynnit

Olen väitöskirjassa s. 103-104 ehdottanut, että myös perustepäätöksiä annettaessa vastapuolen kulut määrättäisiin nykyistä helpommin maksettaviksi, jotta turhista prosesseista päästäisiin eroon, eikä maksutonta oikeusapua myönnettäisi muuten kuin ensimmäiseen huoltoprosessiin. Kahden eri työryhmän esittämän vastaavan ehdotuksen epäilen perustuvan väitöskirjani ao. kohtaan, johon liittyen esitän vakavan varoituksen: *Maksutonta oikeusapua ei voida poistaa jatkoprosesseista, eikä muitakaan radikaaleja parannuksia voida ottaa käyttöön, jos ei samalla toteuteta vanhempien pakollista*

---

turvakotien liiton psykologi *Hannele Törrösen* mukaan suurin osa puolisonsa väkivaltaa väittäneistä naisista on itse ollut väkivaltaisia miestä ja/ tai lasta kohtaan. Itse olen käytännön lapsiasioissa havainnut saman asian vielä niin, että mies ei yleensä ole tehnyt mitään väärää, vaan turhaan turvakotiin hakeutunut äiti on pelkästään itse ollut väkivaltainen tai vähintään hyvin hankala miehen ja lapsen kannalta.

[21] Toisin sanoen sovellettaisiin inkvisitorista eli virallisperiaatetta, johon liittyen tuomioistuimella olisi laaja selonottovelvollisuus. Voitaisiin esimerkiksi tarkastella, onko tuomioistuimessa annettu asianosaisia koskevia päätöksiä rikosasioissa ja siviiliasioissa esimerkiksi paljon velkomuspäätöksiä tai vuokrasopimuksen purkamisia, joista, jos niitä on runsaasti, voidaan päätellä elämänhallinnan puute. Sosiaalitoimelta voitaisiin pyytää nopeasti annettavia tietoja, jotka ilmenevät suoraan heidän järjestelmistään, esimerkiksi onko lapsi lastensuojelun asiakas ja onko huostaanoton tarvetta.

psykiatrista arviointia, jonka testitulosten mukaisesti terveemmälle vanhemmalle annetaan lapsen lähihuolto. Psykiatrinen arviointi on siten A ja O, jota ilman uudistuksesta ei tule kunnollista.

Syynä on se, että ilman psykiatrista arviointia ei tuomioistuimissa ymmärretä, kumpi vanhempi aiheuttaa riidan, jolloin aiempaa paljon kovemmat sanktiot voidaan määrätä väärälle eli viattomammalle osapuolelle. *Kovien sanktioiden vuoksi virheellisistä päätöksistä tulee huomattavasti entistä haitallisempia, minkä vuoksi niitä ei voida soveltaa muuten kuin yhdessä psykiatrisen arviointijärjestelmän kanssa*. Jos psykologisia testejä ei tehdä, tai niitä ei tehdä kunnolla, tai suoritetun psykiatrisen arvion asianmukaisista tuloksista huolimatta päätöksiä ei tehdä niiden antamaan tietoon nojautuen, niin järjestelmä menee muutenkin entistä pahemmin pieleen sekä lasten että vanhempien kannalta.

Eroavat vanhemmat purkavat erokatkeruuttaan ja –ahdistustaan oikeusprosessien avulla. Lopetettaessa maksuton oikeusapu ensimmäisen prosessin jälkeen asiakkaat jätetään tyhjän päälle, jos heille ei tarjota mitään muuta keinoa kanavoida ahdistusta. Tältäkin kannalta katsoen psykologiset testaukset on järjestettävä kärjistyneissä tapauksissa ennen kuin oikeusapu voidaan lopettaa. Jos testitulokset osoittavat mielenterveyshäiriötä, jonka vuoksi vanhempi vielä menettää lapsensa lähihuollon, niin julkisen vallan olisi hyvä tarjota jatkohoitoa terapian muodossa tai vähintään osallistumista kolmannella sektorilla järjestettäviin vertaistukiryhmiin, tms.

Tuomareille pitää myös opettaa uusi voimaepätasapainoa koskeva ajattelutapa siten, että he ymmärtävät suurimman osan riidoista olevan vain toisen osapuolen aiheuttamia. Jos he eivät tätä tajua ja kuvittelevat yhä riitoja tasaväkisiksi, paraskin uusi lainsäädäntö kaatuu tuomareiden osaamattomuuteen. Tuomareille tulisi opettaa myös kehityspsykologian, psykiatrian ja lastenpsykiatrian perusteita, jotta he ymmärtäisivät paremmin asiakkaiden tilanteita ja terveydenhuollon ammattihenkilöiltä saatuja lausuntoja, esimerkiksi tietäisivät lääkärinlausunnoille esitettävät vaatimukset.[22]

Psykiatrisen arvion perusteella määrättyä lähihuoltoa ei tulisi ryhtyä helposti kyseenalaistamaan uusilla prosesseilla, joiden kriteereiden tulisi olla tarkkaan laissa säädetyt. Jos ne eivät täyty, tuomioistuimen tulisi jättää hakemus tutkimatta. Myös poliisille sekä sosiaali- ja terveydenhuoltoviranomaisille pitäisi tiedottaa, esimerkiksi tuomioistuinten kanssa yhteisen rekisterin välityksellä, vanhempien saamista testituloksista ja mitä ne merkitsevät lapsen huollon ja hoidon kannalta. Tällä tavoin ehkäistäisiin vieraannuttajille tyypillistä eri viranomaisten manipulointia omien päämäärien saavuttamiseksi.

Jos vieraannuttaja esimerkiksi pyrkisi horjuttamaan lähivanhemman asemaa turhalla insestisyytöksellä, terveydenhuoltoviranomaisella ja poliisilla olisi velvollisuus ottaa selvää perhettä koskevista aiemmista päätöksistä ja testituloksista em. rekisterin kautta, ennen kuin he ryhtyvät mihinkään toimenpiteisiin. Erityisesti aiempien turhien väkivalta- ja insestisyytösten tulisi katsoa indikoivan myös uuden syytöksen aiheettomuutta, minkä vuoksi mahdollisesta tutkinnasta huolimatta uuden syytöksen ei pitäisi johtaa lähivanhemman erottamiseen lapsesta tutkinnan ajaksi ilman erittäin painavaa syytä.[23]

---

[22] Vuoden 2012 artikkelin liitteenä on luettelo lääkärinlausunnoille asetettavista kriteereistä.

[23] On useita lasten elämän tuhoon päätyneitä tapauksia, joissa isän saatua useiden vuosien kovan työn tuloksena lasten lähihuollon turhia insesti- ym. syytöksiä viljelevältä äidiltä, ja aiemmat syytteet nurin, niin äiti kykenee kuitenkin muita

3.5. Lapsen huoltoa ja huostaanottoa koskevien prosessien päällekkäisyys

Kohdassa 2.4. a) olen jo ottanut kantaa tähän asiaan ehdottamalla yleisten tuomioistuinten oikeudenkäyntiä ensisijaiseksi käytäessä yhtä aikaa huostaanotto- ja huollonsiirtoprosesseja. Suositus perustuu siihen, että on taloudellisesti ja psyykkisesti edullisempaa sekä lapselle että yhteiskunnalle, jos lapsi uuden huoltajan avulla voi välttää huostaanoton tai sen jatkamisen. Ehdotan, että eri prosessien tultua vireille huostaanottovalituksen käsittely keskeytetään odottamaan huoltoriidan ratkaisua. Hallintotuomioistuin toimittaa kaiken hallussaan olevan aineiston, myös lapsen kuulemisesta kertyneen, yleiselle tuomioistuimelle huoltoriidan käsittelyä varten. Lakien tietosuojasäännöksiä muutetaan tämän mahdollistamiseksi. Toinen vaihtoehto on velvoittaa editiovaatimuksen avulla asianosaiset toimittamaan hallussaan olevat lastensuojeludokumentit todistusaineistoksi yleiselle tuomioistuimelle.

Jos lapselle määrätään käräjä- tai hovioikeudessa uusi huoltaja, siitä ilmoitetaan hallintotuomioistuimelle, joka hallinto-oikeudellisen prosessin keskeytyksen jälkeen määrää huostassapidon lopetettavaksi. Näissä tapauksissa on erityisen tärkeää tutkia psykiatrisesti asianosaiset ja myös lähivanhemmaksi kaavaillun asuinkumppani uuden Eerika –tapauksen välttämiseksi. Arvioinnin päädyttyä käräjäoikeudessa myönteiseen lopputulokseen huoltajaksi valitun ja tämän puolison osalta, sosiaaliviranomaiset ja hallintotuomioistuin voivat luottaa siihen, että lapsesta huolehditaan hyvin, mistä ne saavat perustellun syyn huostassapidon lopettamiseksi.

4. Lapsen huolto

4.1. Isyyden kumoamisen vaikutus lapsen huoltoon

Kategorista kieltoa, jonka mukaan mies eli lähinnä sosiaalinen isä menettäisi kokonaan mahdollisuuden huoltoon isyyden kumoamisen jälkeen, ei pitäisi säätää, koska toisaalta näille sosiaalisille vanhemmille puuhataan tapaamisoikeutta. *Laissa tulisi säätää, että isyyden mentyä kumoon huoltoasia otetaan aina eli viran puolesta uuteen tarkasteluun*. Tässäkin tapauksessa lapsen äidille ja isäksi aiemmin oletetulle tulisi tarvittaessa tehdä kattava psykiatrinen arvio, jonka tulokset voitaisiin ottaa huomioon huoltajasta päätettäessä. Testit eivät kuitenkaan ole välttämättömiä, jos äidin siihenastisesta toiminnasta voidaan päätellä hänen soveltuvan huoltajaksi, jolloin häntä tulisi suosia etenkin kyseen ollessa tyttölapsesta. Tähän on kolme syytä:

1) Tutkimusten mukaan seksuaalista hyväksikäyttöä ja muuta väkivaltaa lasta kohtaan esiintyy paljon useammin silloin, kun kyse ei ole omasta jälkeläisestä.
2) Lapset tarvitsevat samaa sukupuolta olevaa vanhempaa, eli tytöt tarvitsevat eniten äitejään.
3) On esiintynyt tapauksia, joissa huollon saanut sosiaalinen isä on törkeästi väärinkäyttänyt asemaansa vieraannuttamalla lasta äidistä, mitä ei pitäisi missään nimessä sallia.

Näistä syistä aiemmin isäksi oletettu voisi säilyttää lähihuollon vain silloin, kun hän on luonut poikalapseen hyvin vahvan siteen, eikä estä äidin tapaamisia lapsen kanssa. Muissa tapauksissa huolto tulisi

---

kuin aiemmissa jutuissa mukana olleita lastenpsykiatreja ja sosiaaliviranomaisia manipuloimalla kehittämään uuden turhan syytteen, jonka avulla saa isän yksinhuollon kaadettua. Lapset ovat tällä tavoin joutuneet takaisin häiriintyneille vanhemmille ja eräässä tapauksessa perusteetta huostaan otetuiksi. Heille on tullut vakavan vieraannuttamisen aiheuttamia vakavia mielenterveyshäiriöitä. Näissä tapauksissa olen todennut, että isän pitäisi välittömästi yksinhuollon saatuaan muuttaa pysyvästi lapsen kanssa ulkomaille ja katkaista kokonaan lasten välit vieraannuttajaan, estääkseen lasten kaappaamisen takaisin vieraannuttajalle.

määrätä äidille. Vieraannuttavan miehen tapaamisoikeudetkin pitäisi lopettaa kokonaan, eikä hänen yhteydenpitoaan lapseen tulisi muillakaan tavoin edistää eikä sallia. Kunnollisesti käyttäytyneelle sosiaaliselle isälle tulisi sen sijaan määrätä normaalit tapaamisoikeudet.

4.2. Lapsen huoltoon liittyvien sopimusten alan laajentaminen

Sosiaaliviranomaiset voisivat vahvistaa työnjakomääräyksiä sisältäviä sopimuksia, mutta sitä ennen heidän tulisi todistettavasti lähettää osapuolille kirjallinen selvitys siitä, mitä työnjakomääräys lain mukaan tarkoittaa ja mitä aiottu työnjakomääräys konkreettisesti merkitsisi osapuolten tapauksessa. Kokemus on nimittäin osoittanut, että vanhemmat laitetaan sosiaalitoimessa allekirjoittamaan sopimuksia, joiden merkitystä he eivät ymmärrä ja tämänsisältöisiä väitteitä esitetään myös oikeudessa. Uuden menettelytavan käyttöön oton jälkeen näitä väitteitä ei voisi enää esittää.

4.3. Vanhempien oikeuksien ja velvollisuuksien täsmentäminen

Laissa voitaisiin selkeyttää yksin- ja yhteishuollon käsitteet ja mitä ne konkreettisesti merkitsevät lasta koskevassa päätöksenteossa, ja sosiaalitoimessa voitaisiin noudattaa edellä työnjakomääräyksen osalta kuvattua menettelytapaa myös yksin- tai yhteishuollosta sopimusta tehtäessä. Vanhemmanvastuun käsitteen ymppääminen lakiin ei muuttaisi todellista tilannetta miksikään, joten en kannata sitä. Ainoa hyöty siitä olisi sen asian korostaminen, että etävanhemmalla on oikeus päättää mihin lapsen vie tapaamisaikana, kun hänellä on vanhemman vastuu. Asia voidaan tehdä tiettäväksi myös vanhempia lisää kouluttamalla esimerkiksi em. kursseilla.

4.4. Vanhemmuussopimus

Vanhemmuussopimus ei sinänsä ole huono idea, mutta se ei riitä siinä vaiheessa, kun vanhemmat todella alkavat erota lain mahdollistaessa mm. maansisäiset kaappaukset. Sen vuoksi vanhemmuussopimuksista huolimatta tarvitaan kohdassa 2.4. b) tarkoitettuja menettelytapoja, etenkin maansisäistä Haagin sopimusta.

4.5. Sovittelu ja muu varhaisen vaiheen tuki

Olen edellä kohdassa 3.1. todennut sovittelun tarpeen vanhempien erotessa, mutta myöhemmin tapahtuva Follo-sovittelu on vieraannuttamistapauksissa lapsen edun vastaista. Mielestäni voidaan edistää kaikkia tarjolla olevia sovittelukeinoja, kunhan niiden sisältö vain vastaa edellä lausuttuja periaatteita.